

Bir Hoca veya Şeyh, Ömer bin Hattab'dan Cesur Olmaya Kalkmamalıdır

Dinî bir radyo veya konferans ortamında dinî istilahlar sıklıkla kullanılabilir. Ancak toplumun genel manzarası ve şahit olduğumuz geri dönüşler bize öğretiyor ki o istilahların bile her ne kadar ortamıyla uyum içinde olsalar dahi ortalama insanın anlayabileceği şekilde açıklanmaları gerekiyor.

Sahabi kelimesini kullandığımızda bunun ne manaya geldiğini, kimi tarif ettiğini anlamayanlar olabilir. Sünnet kelimesi cümle içinde geçince bunun tek anlamının 'çocuğun ameliyat edildiği' sünnet olduğunu sananlar da bulunabileceği gibi.

Bu konuya bir örnekle katkıda bulunmak isterim. Bir seferinde kalabalık bir mecliste konuştuğum esnada mevzu gelip nafilenin hükmünün ne olduğuna dayanmış, bu nitelikteki amellerin farzlar gibi olmadığını ve nereye konumlandığını anlatmışım. Meclis dağılıp ben de oradan ayrılacağım sırada ihtiyar bir adam yanıma yanaşıp "hoca efendi, seni seviyordum ama sen bu sevgiye zarar verdin" deyiverdi. Nedenini sorduğumda da gerekçesini şu cümleyle açıkladı: "Peygamber'in dediği her işe nafile dedin, bunu nasıl söyleyebildin hoca efendi!"

Başımдан aşağı kaynar sular döküldü diyebilirim. Adamcağıza kelimedeki ayrımı bir süre izah etmeye çalışmışım. Sünnet ve nafile kelimeleri fıkhıta ve usul-i fıkhıta aynı manada kullanılır. Türkçe'de ise bir işin nafile olması onun boşu boşuna yapıldığı anlamına gelir. Gelin görün ki orada hata benimdi; sünnet ve nafile kelimelerini aynı manada kullanıp karşımdaki kitlenin bu kelimelerin ne anlama geldiğini bilemeyebileceğini hesaba katmamışım.

Sonraları düşündüm de adamcağız iyi ki meclisin sonunda benimle karşılaşmış ve tepkisini dile getirmiş; yoksa o kafa karışıklığıyla evine gidecek ve bu da kim bilir başka nelere sebebiyet verecekti.

Toplumumuzun yaridan fazlasının böyle bir ayrımı bilmediğini tahmin ediyorum.

Herhâlde biz biraz da iletişim cihazlarının bolluğu ve diploma çokluğuna aldanarak ilmin toplumda bulunduğu gibi bir yanılgıya kapılıyoruz. Hâlbuki diplomanın çok kimsede bulunması ilmin de bulunduğu manasına gelmiyor.

Mikrofon başında konuşanlar bunun farkında olarak konuşmalıdır. Kısıtlı bir kitleye veya belli bir eğitim düzeyine hitap ettiğiniz mantığıyla radyo programı yürütmek pek mümkün değil. Toplum bir medrese değildir, toplum toplumdur.

Arabasında giden bir vatandaş radyoyu açtı ve sizin konuşmanıza denk geldi diyelim. Sesinizin ülkedeki herhangi bir insana doğru ve sarıh biçimde ulaşması gerekiyor. Hele İslam'dan bahsediyorsak sorumluluk daha da artıyor.

Hocalarımızın ve medrese müderrislerimizin yanıldığı noktalardan biri de budur zaten. Halkın huzurunda konuştuklarında karşılarındakilerin medresedeki talebeleri olduğunu zannetmişlerdir. Hâlbuki bir konferansın dinleyicileri arasında börek açmakla meşgul hanım efendi de doktora çalışması yürüten bir hanım efendi de bulunabilir ve ikisi de aynı konuşmayı dinliyor. Aslına bakarsanız sözünü ettiğimiz bu ayarı ne çok aşağı ne fazla yukarı bırakmadan tutturmak hakikaten zor bir meseledir.

Dinin topluma anlatılmasında hocaların sorumluluğuna yeniden eğilmek gerekiyor. 'Güncellemek' derler ya, hocaların biraz güncellenmesi gerekir gibi duruyor.

Ali bin ebi Talib radiyallahu anha ait bir kıssadan söz edilir. Kendisi bir gün derin derin konuşan birinin bulunduğu meclise şahit olmuş. O kişiyi çağırmış ve ne anlattığını sormuş. Adam da anlattıklarından biraz bahsetmiş. Ali radiyallahu anh, “sen Kur’an’daki nasih ve mensuh ayetlerin hangileri olduğunu biliyor musun?” diye sormuş ve o kişinin kem küm etmeye başladığını görünce, bir rivayete göre kulağından da tutup “ben her ayetin niye ve nerede indiğini biliyorum ama senin kadar cesur değilim” diye tepkisini göstermiş.

Meşhur cümlesi olan, “insanların akıllarına göre konuşun” sözünü de bu hadise üzerine söylüyor ve Resûlullah aleyhisselamin böyle buyurduğunu naklediyor.

Diğer yandan da insanların tamamen bilgisiz kalmaları büyük bir sakıncadır. Topluma yavaş yavaş kavramların öğretilmesinin bir ihtiyaç olduğu açıktır.

İnsanlar İslamî bilgiyi öğrenmeden önce İslamî olmayan bilgiyi ve onun oluşturduğu hayat tarzını düşünce dünyalarına taşıyor, zihinlerinde değerler-anlayışlar-kanaatler oluşturuyorlar. Bunlar da hayat hâline geliyor ve bir süre sonra bunun dışında yeni bir bilgiyi yadırgıyorlar. ‘Bu zamanda bunlar olur mu’ türünden bir tepkinin nedeni bu olsa gerektir.

Toplumda İslamî bilginin ikinci bilgi hâline gelmesi ve bu bilgi türünün insanlara daha çok ulaşması neticesinde diğerinin yaşayış tarzına dönüşümü ama Müslümanlığın hayatında azalmasına karşın yine de insanların kendilerini Müslüman hissetmeyi sürdürdüğünü fark edememek; bu manzarada bilgilenmeyle ilgili bir problem olduğu görülüyor.

Size de çok sayıda soru ulaşıyor ve toplum içinde insanlarla karşılaşıyorsunuz. Bu konuya nasıl bakıyorsunuz?

Müsaadenizle cevabıma tipik bir örnekle başlayayım.

Genç kızımız soruyor, diyor ki: “Ben filan kişiyle evlenmek istiyorum. Yaşım 19, filan da 23 yaşında. Kendisi dindar, takva ve birçok meziyeti olan biri. Fakat babam bu evliliği istemiyor. Babamın bu tavrı evliliğimize engel midir?”

Yaşı 19 olan biri ve karşı tarafın ilmini, kişiliğini, çevresini... her faktörünü tartmış, tam puan veriyor. Bu yaşta biri külliye tecrübe olsa ne olur. Nitekim vaziyeti nasıl değerlendirdiğini kendisine sorduğumda durumdan gayet emin bir şekilde damat aday adayının, “bana İslamî bir hayat yaşamak istediğini söyledi” diyor. Ortada kız tarafından sonuçlandırılmış bir test vesaire yok, yalnızca karşı tarafın beyanı var.

Kızımızın yanılması şu: Bir insan karşısına “ben ateistim” diye çıkarsa onu dinsiz kabul ediyor, “orta hâlli bir dindarım” diyeni de orta hâlli bir dindar. Yani beyanı esas alıyor. Zaten kendini de dindar olarak beyan ediyor.

Buradaki asıl mesele laik bir toplumda yaşadığımız ve dinimizin hayatımızın neresinde bulunduğu, çarşıdan cenazeye kadar hayatın her alanında yer alıp almadığıdır. Din bir yerde hayatın genel ortalamasına baktığımız zaman bir numarada değilse ilim ve bilgi olarak da bir numara olması mümkün değildir. Bu diğer bir söyleyişle protokolde müftünün nerede olduğuna bağlıdır, müftünün dini temsil ediyor olduğu bilgisinden hareketle. Bir hiyerarşide müftü, tapu müdüründen sonra geliyorsa insanların arazi meselelerinin üstünde yer alabilen bir din oluşturmak mümkün olmaz.

Bir insan düşünelim, ticaretle uğraşılıyor, İslam’ın bu konudaki ölçülerini öğrenmemiş. Para kazanma ideali etrafında bir ahlak ve bilgi oluşmuş, buna çağdaş bilgi deniyor ve bu, çağımızın getirdiği ticaret-ekonomi ölçüleri adıyla sunuluyor. Sonra biz bu kişiye İslam’ın ticaret konusundaki ölçülerini deklare ediyoruz ve sözcülemi kredi almamasını söylüyoruz.

Bu kişi için bir yanda çağdaş ölçüler diğer yanda İslam'ın ölçüleri var. Zihnine çağdaş ölçü başlığıyla belli bir değer girmiş. Bu manzarada İslam sanki uygulanamamış gibi algılanıyor. Böyle biri de kendisine Müslümanlık dışındaki yakıştırmaları büyük hakaret kabul ediyor ve kendini Müslüman olarak tanımlıyor. Buradaki ikilem nasıl çözülecek?

Bu profilde İslam teoride ilk sırada, pratikteyse gerilere doğru gitmiş. İlk sıraya bireysel, ikinciye toplumsal menfaat yerleşebildikten sonra İslam kendine üç numarada anca yer bulabilmiş. Profildeki sorun İslamî bilgilendirmenin erken yaşlarda başlamamış olmasından ibaret değil; sözelimi yalnızca namazdan veya başka bir ibadetten ibaret din anlayışı ile yetiştirilmiş olacağından din anlayışında da sorundan söz edilebilir. İslam'ı bu şekilde eksik olarak anlatan bir din anlayışı sunulduğu zaman üçüncü sıra yine iyi ihtimaldir bile denebilir...

Böyle kimsenin çözüm için laboratuvara gitmesine gerek yok, kendiyle ilgili ilk önce halletmesi gereken şöyle bir durum tespit edebilir: Bir Mushaf alınır, en arkadaki indeks açılır. Orada geçen kelimeler Kur'an kelimelerinden kaç tanesi benim hayatımda yer almaktadır? Kur'an-ı Kerim'de namaz ve cihat kelimeleri seksen küsur yerde aynı bağlamda zikrediliyor; benim hayatımda namaz ve cihat birleşiyor mu?

Bu muhasebeyi herkes kendi için yapabilir. Sorunumuz çoğunlukla Kur'an-ı Kerim'i ve hadis-i şerifleri kendimizce süzgeçlerden geçirerek alma cüreti göstermemizdir ve bu korkunç bir şeydir. Mesela çocuk ilmi hâli yazıyoruz ama bu esere sözelimi zekât konusunu katmayabiliyoruz. İlk bakışta sanki çocuğun parası olmadığından ona zekât konusunu hatırlatmanın bir gereği olmadığı düşünülebilirse de bu yanlıştır. Ütü kullanmayan çocuğa elektrik çarpması konusunda bilgi niye veriyoruz öyleyse?

Aynı konunun bir başka bölümü olarak mesela çocuklara cehennem anlatılmaması gerektiği de söylenebilir, bu da yine yanlıştır. Doğrusu, cehennem çocuğa çocuk seviyesinde bir insanın anlamayacağı şekilde anlatılmaması gerektiğidir. İki yaşındaki çocuk, Allah'ın rahmeti kadar azabının da olduğunu elbette bilmeli ve doğal büyümelidir. Bir çocuğa güzel bahçeleri gösterdiğimiz gibi dikenli çiçekler ve teller hakkında da bilgi veririz –ki elini kanatmasın.

Öyleyse iki yaşındaki bir çocuğa cennetlerden ibaret din anlatımı hatalıdır, din bilgisinde kısırlaştırmadır. 'Çocuğa uygun', 'kanunlara uygun', 'sosyal ilişkilere uygun' hatta esefle zikredilmelidir ki kendi 'tarikatinin-grubunun ilkelerine uygun' anlatımlar türeyince zaten bu doğal olarak hayatı kuşatmayan bir Kur'an kavrayışı meydana getirir. Bu Kur'an anlayışı dünya olaylarının gerisinde kalır. Kapsamlı bir hastane değil sadece aşı ve muayeneyle ilgilenen sağlık ocağına çeviriyoruz dinimizi.

Değerler dünyasında İslam'ın geri plana itildiği insan tipini doğuran bu mekanizmanın tespit edilmesi gerekiyor.

İnsan yirmi yaşına kadar olan gençlik çağında örgün eğitim kurumlarında yetişiyor. Bundan sonraki çağda ise insanımız ülkemiz şartlarında din beslenmesini iki ayrı kanaldan gerçekleştiriyor: Camilerinde yürüttüğü hizmet, müesseseleri, tertipleri ve açıklamalarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı birinci; tekke, tarikat ve sivil oluşumlar ise ikinci kanaldır.

Bu ikinci kanalda yer alan teşekküllerin miktarı çok yüksek, kendi aralarında da tarikatların oranı baskındır. Bir araya gelmeleri durumunda Diyanet'ten bile güçlü oldukları söylenebilir. Bunda Diyanet'in resmî bir ağız kullanmasından ötürü diğer teşekküllerin insanlarla bir araya gelme şartlarının daha uygun olmasının da payından bahsedilebilir.

Medya da bu kanallardan biri değil mi? Özellikle ramazanlarda?

İnsanlar medyayı sürekli bir kaynak olarak görmüyor, önlerine bir konu çıkarırsa onu alıyorlar. Benim kastettiğim daha çok eğitim mesullerinin kimler olduğudur.

Yirmi yaş altını ilk devre eğitimi sayıp hariç tuttuğumuz bu manzarada yirmi yaş üzeri kimseler yani toplum, ikinci kanaldan yaşadığı bilgilenmeyi yüksek oranda tarikatlar vasıtasıyla sürdürür. Hatta İslam'ı Rumeli'ne tarikatların taşıdığı bilgisine ek olarak ülkemizdeki laik dönemde de dinî yaşantının büyük oranda tarikatlar sayesinde neşvünema bulabildiği söylenebilir.

Sovyet ülkelerinde de bu tür bağılıklar dinin varlığını sağlamış.

Tasavvuf böylesi durumlarda toprağın altında bekleyip zemine çıkacağı anı kollayan bir filiz gibi olmuştur. Bunu hesaba katmamak incelemenin kör gidişle olmasına meydan verir.

Diyanet ve sivil teşekküller olarak iki başlıkta toplanan sorumlular dinin ne hâlde olduğundan, insanların neleri bildiğinden mesuldürler. On bir senedir il müftülüğü vazifesindeki bir hocamıza bir keresinde, halk ile ilişkilerinin genel manzarası hakkında konuşurken bir soru sormuştum. İbni Abidin isimli bir fıkıh kitabımız vardır. Bu kitabı bulunduğu şehirde baştan sona okutmasının önünde bir engel olup olmadığını merak ettiğimi söyledim.

Verdiği net cevabında, üstelik ihtilal zamanlarında da müftülük görevinde bulunduğunu ve ne o zamanda ne şimdi, İbni Abidin'i Kur'an ve sünnetin bir fıkıh kitabı olarak cemaate okutmanın önünde yasal bir engel olmadığını söylemişti –yeter ki belli bir parti, etnik köken veya ırk ile ilgili parazit tespitler dillendirmekten kaçınılsın. Bazı lokal örneklerin hoca ile cemaat arasındaki keskin dillilik problemlerinden kaynaklandığını da şimdye kadar yaşanan olumsuz örneklerin mantıklı veya yasal gerekçelerinin bulunmadığı ifadesine eklemiştir.

Şahsî tecrübem de bu yöndedir. Kürsülerden en ağır konulara da temas edilebilmekte fakat belli kesime ya da belirli bir kişiye işaret edilmesi sorunlu görülmektedir. Şeriat olarak İslam, yani dinin bütünü ise yüzde yüz anlatılabilir durumdadır.

Bu kanaati paylaşıyorum hocam. Şahsîleştirilmediği sürece konuların anlatılmasında sorun yok.

Şöyle örneklendireyim: Biz Hanefî mezhebimizdeniz, bu ülkede Şafîîler de var. Hanefî mezhebimizden olan bir insan abdest aldıktan sonra hanımının eline elini değdirse hatta öpüşse bunun abdestine zararı olmaz. Şafîî mezhebimizdeyse abdest aldıktan sonra hanımının üzerine tutması kişinin abdestini bozar.

Bu konuyu aynen böyle izah ettiğimi varsayınız. Ne anlaşılır? Hanefî olanlar da Şafîî olanlar da kendi durumlarına dikkat etsinler. Bu bir bilgilendirmedir.

Ancak bu konuyu cuma vaazında tutup “karısını öpüp buraya gelenler var, bir de utanmadan camiye geliyorlar” şeklinde anlattığımızı düşününüz –ki cami kürsüleri bu üsluba ne yazık ki yabancı değildir. Cami saflarındaki Şafîî'nin de Hanefî'nin de nasıl hissedeceğini tartabilir misiniz? Doğu illerinde de Trabzon'da da konuşurken hem Hanefîler hem Şafîîler hesap edilerek, cümleler tartılarak ve üslubu paramparça hâlde getirmeksizin konuşulması gerekir. Elbette bunun yalnızca mezhep farkını gözetmeyi vurgulayan tek bir örnek olduğunu düşünmeliyiz ki daha pek çok alanla ilgili ayrıntı ve vurgudan bahsedilebilir.

Biz Peygamber aleyhisselamın ümmetiyiz. O ki namazda gülen birinin olduğunu fark edince “kim o gülen!” buyurmayıp “bazıları namazda niye gülüyorlar?” diyerek kime hitap ettiğini gizlemiştir.

Aslına bakılırsa dinin gizli kalması gereken bir bölümü olmaz. Zira dinimizin ayıplanabilecek bir kısmı yoktur, en ağır hükmü bile vicdanların kabul edebileceği doğallıktadır. Ağırılık insanın keyfine dokunmasındadır. Fakat dil var iş bitirir; dil var camide bile kan akıtır.

Tasavvuf erbabından olmayan bir imamın cemaate karşı tutup “ne o elde boncuk sallamalar, hiç olacak iş mi...” demesiyle tasavvuf erbabından bir imamın “elinde tesbihi olmayanlar bön bön dolaşıyorlar” demesi, ikisi de İslam’ın dili değildir. İslam’ı anlatmanın konu sorunu yok, dil sorunu vardır. Rabbimizin kitabından bir konuyu topluma açamayacağımızı söylemek mümkün değildir ama hangi dille ve nasıl açacağız; mesele budur. Kur’an-ı Kerim şeriatımızı neden adım adım getirmiştir? Allah Teâlâ niçin kumarı, zinayı, alkölü yasaklamayı yıllar sonraya bırakmış ve üstelik kademelendirerek açıklamıştır?

Mümin bu hikmetten şunu anlar ki meyhanede konuşurken, “ey sarhoş kafalar” diye cümleye başlanmaz. Bir insan alkolik olabilir ama mümin midir? Mümindir. Öyleyse ona hitabımız onu öldürmek için değildir.

Bu manada yukarıda iki ana kanal şeklinde belirttiğimiz, insanların mesuliyetini yüklenen merkezlerin sırtında çok ağır bir vebal ve sorumluluk vardır. İnsanlar bilhassa tarikatların kapısına geldiklerinde tabiri caizse ‘anahtar teslim’ vaziyette olup tam bir teslimiyetle hareket ediyorlar.

Doğrudur hocam. Diyanet insanların kendi müdahaleleri dışında oluşmuş bir yapı olmasına karşın teslim oldukları kapılar bundan daha ileri bir noktada duruyor.

Ailece kendilerini hizmet için teslim eden, para istendiğinde veren, hanımının bileziğini satıp yardım eden, ramazanda sadakasını da veren, ailesine ayıracağı vakitleri de feda eden, işini bırakıp başka işe girmesi istenince yapan insanlar ve adeta ashab-ı kiramın dine bağlılığının algılandığı bir manzaradan söz ediyoruz. Fakat on beş senedir bulunduğu bir meşrepte hocasının birkaç kitabını sürekli başa dönüp yeniden okumak, onlar dışında bir esere veya çevre kaynağına yönelmemek, okudukları da sınırlı bir İslam anlayışının ürünüyse bu cenderede kısıtlanıp kalmaksa yaşanan, öyleyse mensubu olunan teşekkül bu kişiyi tam teslim almış ama aktarması gerekeni (din) yarım aktarmış demektir.

Din yarım aktarılnca da başka bir meşrebi ‘aşırı’ görmek kaçınılmaz oluyor. Bir sonraki nesle bu aktarım devam ediyor ve sonra gelen de ya aynı yoldan gidiyor ya da karşılaştığını kabul etmeyip başka bir yolu tutturuyor. Yeniden bir bölünme yaşanıyor.

Bu bilgilenmenin bile bile eksik yaşanmasıdır. Hâlbuki doğru olan, kendisi ruh terbiyesiyle ilgilenen bir merkezin mesela siyasî kültürün eksik bırakılmasına göz yummayıp onu da başka bir merkezden almaya müntesiplerini teşvik etmesidir.

Bu manzaradan mesul olan vatandaş değildir, kürsülere çıkanlardır. Çorum’un bir köyünde tüm gün tarlasını süren adamdan çok şey bekleme hakkımız olamaz. O adamın cuma akşamında, o gün namazı kıldıktan sonra bir de meşrebinin zikir meclisine katılması gibi ekstraları pek lükstür. Sade vatandaşın açıp Diyanet İslam Ansiklopedisi’ni okuyarak kendini geliştirmesini bekleyemeyiz.

Ashab-ı kiram bile işinde gücünde, bahçesinde uğraşında olmuştur. Halid bin Velid radiyallahu anh İslam’ın zirvesinde duran bir şahsiyettir fakat namaz kıldırırken kıraatte şaşırıldığı için arkasından çocuklar gülüvermiş. Onlara dönüp “ne gülüyorsunuz, elimize kılıç bir kere verildi, ondan sonra bir şey öğrenmeye vakit bulamadık ki” deyivermiş. Bu hepimiz için ibretlik ve muhteşem bir örnektir.

Dini öğretmekle mesul kişinin üzerine düşen vazife ya kendi uzmanlığının mahdut bir alanla ilgili olduğunu itiraf edip başka alanlarda bilgi sahibi olmak isteyenleri yönlendirmek ya da âlim kişilerin önüne, insanlara anlattıklarını koyup “ben bunları anlatıyorum; Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme inen din bu benim anlattıklarım mıdır?” diye sorarak bir nevi kendi sağlamasını almaktır.

Ömer bin Hattab radiyallahu anh sıradan bir hacı amca olmak şöyle dursun, alelade bir sahabi bile değildir ve halifeliği zamanında Bedir ashabının Medine dışına çıkmasını engellemiştir. Böylece

ashabın ileri gelenleri olduklarından onların görüşlerinden istifade etmeyi yabana atmamış, garantiye almış oluyordu. Bu benim daima ibret aldığım bir hadisedir.

O bile böyle yapmışken bir hoca efendi veya bir şeyh ondan cesur olmaya kalkmamalıdır...